

504(082)

B53

ВІСНИК

екологічного наукового та
науково-методичного центру
Криворізького державного
педагогічного університету

Випуск 4

Кривий Ріг
2007

БОТАНІЧНИЙ САД КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Є. Д. Ющук, В. А. Фінічева

Криворізький державний педагогічний університет

Ботанічний сад Криворізького педінституту був закладений на правому березі заплави річки Саксагань в 1935 році (нині – вул. Харитонова Центрально-Міського р-ну). Його закладка відбулася силами студентів і викладачів природничого факультету КДПІ на площі 7,2 га (така цифра називалась у спогадах учасників тих подій). У повоєнні роки житлова забудова вулиць Харитонова і Ходича призвела до зменшення земельної площі ботсаду і за останніми даними (Енциклопедія Криворіжжя, 2004) складає 2,42 га.

Видовий склад насаджень ботанічного саду педінституту у довоєнні роки представляв малоцінний декоративний садово-парковий комплекс, що складався із місцевих деревних порід. Серед них переважали Берест (в'яз листуватий), вербняки та чагарники, які пересаджувались з пойм річок Інгулець та Саксагань. Серед природних дикорослих екземплярів були збережені і включені до складу дерев ботсаду – Груша звичайна (дика), Дуб звичайний (черешчатий), Дуб північний (бореальний). Їх появу на цій території можна пояснити самосівом, на що вказує непланове (неупорядковане) розміщення дерев. Відомо також, що розсіяність дубів та груш спостерігається по всій заплаві Саксагані та Інгульця. Слід відмітити, що екземпляри, котрі збереглися на території ботсаду КДПІ на сьогодні, мають особливу еколого-біологічну і декоративну цінність. Це дерева пам'ятки, вік яких понад 100 років. За цей період ботсад набув вільних природних степових ландшафтних композицій.

Поповнення видового складу ботанічного саду Криворізького педінституту цінними садово-парковими породами дерев відбулося у другій полови-

ні минулого століття. Із Нікітського ботанічного саду були посаджені: Катальпа бігніонієвидна /*Catalpa bignonioides* Walt./, Аралія маньчжурська /*Aralia mandshurica* Rupr./, Багряник японський /*Cercidiphullum japonicum* Sieb. et Zuce./, Магонія падуболиста /*Magonia aquifolium* Nutt./, Платан західний /*Platanus occidentalis* L./, Гамамеліс віргінський /*Hamamelis virginiana* L./, Ксантоцерас або Чекалкин горіх /*Xanthoceras sorbifolium* Bge./.. До цієї групи увійшли рослини з значною декоративною цінністю, прояви якої доповнюючи одна одну, мали місце продовж всіх сезонів. Так Чекалкин горіх вирізнявся красивою яскравою зеленню, яка зберігалася до пізньої осені; Магонія була особливо ефектна навесні рясними суцвіттями контрастними до темної зелені листя; Аралія своїми своєрідними обрисами надавала ландшафту екзотичного вигляду; Катальпа і Платан навіть взимку привертали увагу особливим виглядом своїх плодів.

Але, враховуючи екологічну особливість нашого міста, видовий склад ботсаду КПІ цілеспрямовано поповнювався і значною кількістю Кленових, які за дослідженнями біохіміків активно вбирають з повітря хімічні сполуки толуола і бензола та переробляють їх. На території ботсаду були висаджені: Клен гостролистий /*Acer platanoides* L./, Клен трилопатевий /*A. monspessulanum* L./, Клен татарський /*A. tataricum* L./, Клен цукристий /сріблястий/-*A. saccharinum* L.. Як відомо, Клени на своїх листках затримують пил і кіптяву, мають велику фітонцидну активність. Одночасно були висаджені такі перспективні для покращення екологічного клімату Кривбаса породи як Тополя чорна /осокіп/-*Populus nigra* L., Тополя біла *Populus alba* L./.

«Перлиною» деревного складу ботсаду КДПІ були і залишаються два екземпляри всесвітньо відомого Гінґо дволопатевого /*Ginkgo biloba* L./ Його саджанці були привезені з монастирського саду Почаєвської Лаври і на той час являли собою єдиний екземпляр на Криворіжжі. А перша поява цієї рослини-релікту на території України датується 1809 р., коли було її інтродуковано у Краснокутському акліматичному саду. Гінґо – світлолюбна, зимостійка, але недостатньо посухостійка рослина. Невибаглива до родючості ґрунту, стійка проти забруднення повітря. Імунна проти вірусних та грибкових хвороб, рідко вражається шкідниками. Чутлива до затінення і ущільнення ґрунту. На Україні розмножується насінням, здерев'янілими живцями. Плоди Гінґо використовується як препарат фітотерапії, зокрема для покращення мозкового кровообігу. Заслуговує на охорону і поширення як наочний посібник у науковій та навчальній роботі. Освітні функції Гінґо, висадженого на території ботанічного саду Криворізького педінституту були використані у повній мірі. Ботсад довгий час залишався навчально-методичною базою студентів природничого факультету.

На території ботсаду проводились сезонні фенологічні спостереження деревних та чагарникових порід. Рослинні групування насаджень розміщалися по систематичному принципу у вигляді спеціалізованих колекцій моносадів і ландшафтних композицій. У другій половині ХХ ст. інститут

направляє свої зусилля на розвиток фундаментальних і прикладних досліджень в області оптимізації довкілля Криворізького залізорудного басейну. До біогеоценотичних /БГЦ/ досліджень впроваджується основний /ведучий/ компонент – ґрунт. У ґрунтовому покриві досліджувались агрономічні особливості його – вміст гумусу, показник кислотності (рН), макро- і мікро- елементний склад, водні властивості, водорозчинні групи аніонів (HCO_3^- , Cl^- , SO_4^{2-}) і катіонів (Ca^{++} , Mg^{++} , K^+ , Na^+), а також новий метод – мікроморфологічна будова ґрунтів непорушеної природної структури /Ющук, 1978, 1986, 2003, 2005/. Особливістю ґрунтового покриву ботсаду є ґрунт не диференційований на генетичні горизонти; глибина скипання від дії 10 % HCl з 4м. Мікроморфологічне дослідження на прозорих мікрошліфах переконує, що ґрунтовий покрив ботсаду майже однорідний до глибини 4 м /Ющук, 1986/.

Узагальнюючи поданий вище матеріал щодо ознайомлення з одним із зелених масивів Кривого Рогу –колишнього ботанічного саду педагогічного інституту зауважимо:

- створений в середині минулого століття ботсад, в якому культивувалися в естетично цінних поєднаннях деревна та чагарникова рослинність, сприяв життєдіяльності екосистеми нашого міста;

- створення нових зелених масивів Кривого Рогу, спираючись на досвід попередників, має орієнтуватися не тільки на сам процес збільшення деревонасаджень, а й на урізноманітнення їх рідкісними видами;

- природоохоронні заходи в нашому місті мають певні історичні традиції, які повинні бути підтриманими сьогодні і продовженими в майбутньому.